

Eesti Postimehes 1878–1879 ilmunud J.R. Rezoldi pikemad kirjad, milles ta kirjeldab Kaukaasia loodust, elu ja olustikku — enne seda, kui eesti asunikud Taga-Kaukaasiasse jõudsid. Kaukaasia olud: loodus. Elbrus jt. mäed. Rahvad: adõgeed, abhaasid, megreelid, grusiinid, svanid (suanetlased), tšetšeenid, armeenlased, sakslased, kreeklased, lesgiinid, tatarlased. Armeenlaste halvad küljed. Dagestan. Gruusia. Signach. Kahheetia. Thelavi (Delawe). Thbilisi. Saksa asundused: Alexanderdorf, Elisabeththal, Katharinenfeld, Marienfeld, Annenfeld, Helenendorf. Ülemõpetaja Roos. Jne. Joosep Robert Rezold (1847–1909) töötas Thbilisis kooliõpetajana. Mitmete allikate kohaselt olid Rezoldi Kaukaasia kirjad üheks teguriks, mis vallandas eestlaste hulgas 1882–1884 väljarändamise laine Taga-Kaukaasiasse. Rezoldi hilisemad kirjad (1881–1882) on digiteeritud kujul lisatud Samarast Suhhumisse väljarändamise faili. Digiteeris Andres Aule, kirjaviisi muutmata.

Eesti Postimehe lisaleht Jututuba (nr. 32), 9. august 1878, lk. 199

Kaukaasia kirjad.

I.

Kaukaasiamaa, lühidelt Kaukasus, seisab lõuna-homiku-pool Weneriigi serwas ja kannab oma nime kõrge Kaukasuse mägede läbi. Kaukasuse kõrged mäeringatsed seiswad põhja- ja homikupool Musta-merd, ja kui neist niipalju ei kirjutada ega räägita, kui Shweitsimaa, Tirolia, Itaalia ja muist Eüroopa mägedest, siis ei tule see mitte sest, et Kaukaasia mäed madalamad peaksiwad olema, waid sest, et n'ad reisijatele ja raamatukirjutajatele vähem tutwad on, kui nimetatud Eüroopa mäed; ka ei ole säälnu rahwalik elu kaugelt nii tutaw, kui enam õhtupool Eüroopamaal. Ilma pitkema eesseletusega tahame siin teada anda, mis üks eesti sõber, kes ka omal ajal wäljamaad waatamas käinud, meile säält kirjutanud ja loodame, ka edespidi weel saab kirjutama. Järel seiswat kirja anneme, nii palju kui iial wõimalik, kirjasaatja oma sõnadega. Kiri algab nõnda:

Palun „Eesti Postimehe” wäljaandjat oma lugejatele ka wiiluka kaugema külaleiba ette panna, mis enam kui aasta ajal siin homikumaaal Kaukaasia mägedes ja orgudes kokku korjanud. Mõõda läinud aastal, sõa hakatuses, oli mull hääd ja parajat aega, siin ühest linnast ja maanurgast teise rändada ja sell kombel seda imeliku loomuse iluga täidetud maad, tema rahwast ja rahwaid, kes mitmes kümnes suguarus, usus ja keeltes siin elawad, õige kauniste tähele panna ja tundma õppida.

Meie oma kodumaal nimetame kõiki Kaukaasia-maal elutsejaid selle ühe nimega „Tsherkesslased” ja arwame waimus selle nime all pitka kaswu, õnneliku hiilgwa silmade, musta juukstega, rüütli moodu mehi, kes pea laest kuni jala tallani sõariistadega ehitatud ja mitte nõnda kui muud rüütliid omad patronid mustas wiksitud hiilgwas kaelataskus ei kannu, waid parema ja pahema pool rinna pääl wabaduse, eest sõna ja teoga wõitlewad etc. See ei ole aga mitte nõnda. Kaukaasia rahwas langewad, n'agu ülemal nimetatud, mitme

kümne suguarude ja seltsidesse, keeltesse ja usu jagudesse. Wenemaa on mitu kümmend aastat pidanud sõdima, nende mägestiku poegadega, mis aega mööda rohkem pool miljoni sõameeste elu on maksnud, ja nüüdki weel võib üks ainus säde terve Kaukaasimaa elutsejaid põlema süüdata. Tsherkesslaste hulgas liigub weel täna pääwal see ebausku, et üks kord see aeg jälle saada tulema, millal Muhameedlased Kaukaasias saada hõiskama; sest Moslem ehk Muhameedlane tõuseb ehk langeb ikka selle mõttega, et tema asi ja põhi kõige õigem maailmas on ja warem ehk hiljem maailma walitseja saab olema. — Juba aastal 1829 rändasiwad Wenemaaga ühendatud türgi maakondadest hulga wiisi Muhameedlasi Türgimaale wälja, ja selle kindla lootuse ja mõttega, et üks kord jälle kui wõitjad tagasi tahtsiwad pöörduda. Mullu, wene-türgi sõaajal, katsusiwad nemad ka seda korda saata, aga, n'agu teame, on see neile täieste raisku läinud.

Maa kaardi pääl näitab Kaukasus kõrge ja ühendatud mägestik olewat, mis Kertshi merekitsusest pääle hakkab ja otse kohe homiku poole kuni Absheeroni poolsaarele läheb. Sell wiisil näitab Kaukasus ühe jalaga Musta- ja teise-ga Kaspia-mere rannal seiswat. Loomuses ep ole see aga jälle mitte tõi, waid enam ehk vähem kaarditegijate õppinud wiis, mis Kaukaasia kaarta ühe teise järele sell wiisil maaliwad ja trükiwad. — Suur hulk ühe teise kõrwal seiswad ja kõrged läbi lõikajad mäeringatsed katawad enam kui 30 penikoormat laia mägestiku, mis mitmes kohas weel kõrgema harjadega on, kui Shweitsi- ehk Helweetsiamaal etc. Kõigist neist kõrgest mägedest võib ühte üle teiste, nimega Elbrus, juba 40 penikoorma pääle ära näha, kes oma pea uhkelt, igawese lumekrooniga kaetud, kui kuningas üle teiste kõrges kannab. Mägedes elutseja rahwas nimetab teda „Dshin-Padisha,” see on waimude kuniugas, ehk ka „Oshka-Mahua” mis õnnistuse mäge tähendab. Kolm kõige suuremat mäeselga, mis Mustast-merest Kaspia-mere poole käiwad, on tähele panemise wäärt. Nende wahel teewad põhjatamad orud wahet. Nende kolme suure kõrwas käiwad mitmed vähemad risti ja põigiti läbi. Sellepärast on Kaukasiamaal maanteesi teha wäga raske. Kaljude wahelsed orud lähewad mõnes kohas nii kitsaste kokku, et hädasta wankriga läbi võib sõita. Nüüd on üks põline tee Wladikawkasist kuni Tiflise linna tehtud, aga see on miljonid maksnud. Enam kui 100 wersta peab selle tee pääl ülewel kõrgel kaljurinna sisse raiutud läwe pääl sõitma, mis nii järsk ja põhjatu näitab olema, kui kõige kõrgemast Saksamaa Münstri kiriku tornist alla waadata. Hirmsast näitab wana aegne maaalune tuli siin omal ojal möllanud olewat; kaljud ja paekiwi rahnud keerlewad kui loogad üles ja ala poole, mõnest kohast wiskab tükid wälja ja pöörab siis jälle kolm neli korda keerdu, nagu külamehe wankrijuhi. Nii suured, toredad ja mitme sugused kui need mäed on, niisama ka nende rikkad wiljaanded ja kaswud, mis tõeste imeks panemise wäärt on. Terwet taimeriki, mis kahes jaos õitseb, kannab Kaukasus n'agu ema omas rüppes. Suured, wanad männa ja kuuse metsad waatawad otse kui wärisedes määratu kõrgelt mäeharjadelt alla haljendawa orgudesse maha, kes kui noored neiud pruutlikult kõige suguse taimede ja kaswudega endid rohkeste ehitawad ja n'agu rõõmsa neiude wiisil otse kui wana taadi habeme alt naeratades wälja waatawad. Ööpikud lõõritawad loorberi oksades ja lepikutes, ja kõik sugu õnnelikud metsalinnud laulwad oma wiisi järele Loojale kiitust. Wiinapuud wäänit-

sewad endid ümber jalakate ja tammede, n'agu umalad ümber lattide ja kaswawad sagedaste nii suured lopsakad, et peremees oma perega ühest ainsast kobarast kõhud täis wõib süüa.

Kõrged zeedripuud, n'agu pitkad rohelised tornid, waatawad uhkelt, kui wanad metsa pärandused, ülewalt õhu seest maha, ja mitme sugused muud puud lehwitawad oma oksid ja kaswusi jahedas õhus.

Kui keegi rahwas niisuguses loomuses ja kliimas elab, siis näitab tema ka enam ehk vähem selle loomuse olekut ja juhtumisi, mis aasta sadadel sääl on sündinud ja tulnud. Niisugune kuninglik loomus, kui siin Kaukaasias, on siit maa pärisrahwale nende uhke waimu ja wakra meele annud, mis läbi n'ad arwamata wahwusega mitu sada aastat oma ümberkaudse waenlaste wastu on wõidelnud, ehk küll sellegipärast mitte oma ette säetud märgile saanud, mis sõdade läbi kätte püütakse saada ja mõnikord ka saadakse.

Adighé sugu rahwast arwatakse siin kõige õiglasemaks, waguramaks ja waprarakaks Kaukaasia rahwade seast. Need peawad kõige esimene siit maa rahwas olema, aga wäga wähe on neist weel järele jäänud ja elawad Pontuse rannal Sotshas, Labas ja Kubanis mööda Musta-mere ranna äärt. Need on kõik Tsherkesslased sõna, teo ja elukombede poolest, täieste sündinud õiglase rüütli sugu rahwas, kui see ikka õiglase ja usaldaw ja wäga tihti ka mitte ümber pöördud ei oleks. Natuke edasi lõunapoolle elawad Abkaasia rahwas, kes mullu Suhum-Kalé langemise ajal zeitungi lugejatele nii pahaste tutwaks oliwad saanud. Neid arwatakse ka wanaks Põhja-Kaukaasia rahwaks, aga neil puudub Adighé rahwa rüütlik meel, Georgia rahwa wagurus, Kiinlaste wirkus, Mingrelide ja Imeriade luuletuse waim. Nemad on nii hästi südame kui elukombede poolest kõige tooremad, werejänulisemad ja kättemaksmise himulisemad rahwas Kaukaasiamaal. Nende seas on endine türki walitsus, mis neid omal ajal tubliste rööwida ja rõhuda laskis, täna pääwani weel wäga meeles peetud ja kiidetud. Abkaasia maakond on ime kaunis ja sigenewad sääl ka wiinapuud wäga hästi. — Kus rahwas paks, sääl jääwad leiwawiilukad õhukeseks ja wäikeseks, ja kus kõht enam täis ei saa, säält rändab rahwas wälja, kohegilt mujalt suuremat suutäit otsima, ja seda peawad mitmedki rahwad häda pärast tegema, n'agu Sakslased, Inglased, Hiinlased etc., ehk küll tihti sääl juures kibedat eluõpetust saawad. Saksamaalt tahta jällegi umbes 10,000 inimest Kaukaasiamaaale wälja rändada ja Abkaasia maakonnas elama asuda. Kuida nende käsi Abkaaslaste seas saab käima, kes teab seda ette ütelda, kuid niipalju on ette ära teada, et oma jagu karedust ja mõrudust ka eest saawad leidma. Abkasia rahwas oliwad wiimse saja aasta sees alles suuremast osast ristiusu tunnistajad, aga sheik Monsus (üks Muhamedi usuwõitleja) on neid Muhamedi usku pööranud ja sundinud. Sääl juures on nemad sellegipärast weel poolpaganad, wannuwad metsajumala Mesitsha juures, kes kuld harjakstega kuldi selgas metsas peab sõitma j. n. e.

Inguri jõe ääres hakkab Mengrelaste maakond pääle ja nende päälinn on Sugutiidi. Mengrelased on wana Kolhiriide riismed ehk järele jäänud lapsed, kelle õitsewa ja haljendawa Hiie metsade all wanal ajal Jaason oma sõbradega puhkas. Selle maajaosse arwatakse ka weel Laasenid, kes iseäranis Wenemaa wastased on ja nüüdki Batumi linna ümberkaudu mitte hääga wene

walitsuse ala ei tahta heita, ning juba aastal 1828 ja 1829 kindral Paske-witshile ja mullugi suwel alles kindral Oklobshiole Kintrishi jõe ääres paljugi tööd ja tüli on teinud.

Lõunapool, Kaukasust, sügawam maale, Riioni orgu, rajandab Imereride maakond, Musta-mere rannast tük homikupoole, kelle päälinn Kutaïs, kus Kaukaasia rahwa kunst ja luuletus enne kõige rohkem on õitsenud ja histoorialik rahwa-kaswamine kõige kõrgema järje pääle saanud, ja see sündis iseäranis kuningana Thamara all, kus Georgiamaa alles wägew, kristlik riik oli ja Euroopa haritud riikide jälgidesse püüdis astuda, aga see ei jäänud nõnda. Korraga tuliwad Türki ja Pärsia sõawäed oma rööwimise ja riisumise tööd tegema ja sundisiwad seeläbi kuningana Thamara Wenemaalt oma waenlaste wastu abi paluma. Imeriidlased ja Georglased on suguaru ja usu poolest üks ja seesama rahwas. Juba neljandama aastasaja algusel p. K. asus ristiusk nende maale ja kõik seda aega on nemad oma usku järel andmata kindluse, truuse ja wahwusega kõige hirmsama tagakiusamise all kinni pidanud. Neist tagakiusamistest oli kõige wiimane Pärsia shahi, Aaga-Mehemed Khani ajal aastal 1795. Nende endine pealinn oli Gori, aga nüüd on ta Tiflis, kus k. k. suurwürst Mihael Nikolaewitsh Keisri asemel ja nimel terwe Kaukaasiamaa üle walitseb. Põhjapool Grusia rajal, kõrges mägestikus, Elbruse ja Basinta mägede wahel, suurte orgude taga, mille ligi suure waewaga wõib saada, elawad Suanetid, üks koguni iseäraline rahwas. Suanetid näitawad weel otse kui elawat pilti wanast usuisade ajast ja elawad iga pidi weel endistes elukombedes. Siin homikumaal, ime küll, et neil walged pead ja sinised silmad on, n'agu enamiste Soomlastel ja Eestlastel, ja muidu on nemad igapidi wahwa ja wapper rahwas, ka truu ja kõik suured wõõraste-wastuwõtjad, ja weel suurem ime, et neil mitmed wana Soome ja Eesti rahwa kombes juures on ja ka mitmed majariistad, sööginõud etc. nagu pütid, kibud ehk kapad, lusikad eesti-soome wiisil näitawad olewat. Rahwas ise elab suurtes nelja- kuni kuuekordsetes majades, kõrge tornidega, n'agu kantsid, kus sees mõni kord terwe suguaru sada aastade wiisi on elanud. Nende hulgas walitseb nime järele weel ristiusk ja neil on läbistiku kaunid ja ilusad kirikud, mis osast juba kuningana Thamara ajal ehitatud, kelle juukseid siin ka weel mälestuseks näidatakse. Were kättemaksmise himu, n'agu kõige muu Aasiia rahwa hulgas, on ka siingi weel küllalt suur. Omad tütrid müütawad nemad 200—300 rbl. eest noorte meestele abikaasaks, ehk kui kosijal raha ei ole, siis maksab äiataadile 40—50 lehma pruutrahaks. Waene pruudike ise peab aga siis oma kauplejat kui pärisori teenima. — Suanetlased, Mengrelased ja Grusiinlased on wene walitsusega kõige enam rahul ega ole nende hulgas iial mässamist karta, mis wissist sesi tuleb, et neil wene rahwaga ühesugune usk on. Selle wastu on aga Karbadlased, kes põhja homiku-pool mägestikus elawad, täieste Wene wastased ja waenlased. Nõndasama ka nende ülemal nimetatud õhtupoolsed naabrid, muidu õiglane ja rüütli waimuga Adighé rahwas. Nende maa sai aga kõige esmalt wene walitsuse ala heidetud ja tihetaste sõaleeride ja wäikeste kindlustega ristati ja põigiti üle kaetud, et n'ad mässamise mõttega enam hingatagi ei saa.

Kaukaasia kirjad.

II.

Homiku poole nende kõrwa rajab suur Tsetshenidi maakond. Nende pea rahwa suguaru hüütakse Misdshégita, kes kõik suurem osa säält ülespoole mööda Kaspia mereranda elawad. Tsetshenide seast tõusis tutaw Wenemaa wastu sõdija Shamil üles, kelle nimi „auuline” tähendab, sell ajal, kui Kasi-Mulah Muhamedi usu parandaja ehk õiendaja jutlust kuulutas uskmata ristirahwa wastu. Mõlemad oliwad põhja pool Dhagestanis Aoul-Humris sündinud ja Shamil Kasi-Mulah'i jünger olnud. Aastal 1824 hakkas mässamine Wene ja Kasi-Mulah'i wahel pääle. Ja kui Kasi-Mulah 1838 lahingis langes, astus Shamil tema asemele ja sõdis nii wapraste Wenelaste wastu, et terwe Tshetshenide ja Dhagestani maakond kuni Apsheroni poolsaarele tema walitsuse all seisis. Jah, tihti näitas koguni wõit tema poole kaaluwat, kuni aastal 1859 35. Augustil würst Barjatinski teda kõige oma kindluse ja sõameestega sisse piiras ja wangi wõttis ja sellega 35 aastase mässamisele otsa pääle tegi. — Pärast seda on ikka ligi 100,000 wene sõameest walmis pidanud olema Kaukaasiamaal rahu jalal hoidmas, et wana tuli uueste jälle põlema ei sütiks. Nüüd on ülemal nimetatud rahwad säääl peaseltsid, aga n'ad langewad weel mitme kümne wäheha jagudesse ja peale selle weel suur hulk sisse rändanud Eüroopa rahwast, kes säääl igal pool külade kaupa elawad ehk linnades käsitööd toimetawad. Kõige jõukamad neist, kes külades elawad, on Sakslased. N'ad elawad 7 külas ehk asutuses. Neist kentsakatest räägime alamal weel. Pääle nende on siin weel Kreeklasi, Armeenlasi, Juuta, Inglasi, Prantslasi, Mustlasi ja palju muid elamas. Armeenlased on juba mõne saja aasta eest wähe haawalt Erserumi ümbert kaudu Türgimaalt seia elama asunud ja kui kaubitseja rahwas Kaukaasiamaaale sisse rändanud. Neid öeldakse wana Israeli ehk Jakobi pojad olewat, keda kuninga Salmanassari ajal, kui 10 Israeli suguaru Assiiria wangi wiidi ja Khalah ja Khabori jõe ümberkaudu maadesse kuni Eüfrati ja Tigrise hallikate lähedale, praeguse Armeenia kõrgemaale elama asutadi. Enne nimetadi neid ja praegu nimetawad n'ad ise endid „Haik,” aga pärast hakati neid ühe kuulsa kuninga järele Armeenlasteks nimetatama. „Nende kuulus eestwedaja ja kuningas Aram pidada Haiki poeg olema, kelle waprus kõige rahwa seas tutawam olnud, kes ümberkaudu elanud, kui isa Haiki nimi, ja sellepärast hakkanud nende ümberkaudne naabrirahwas neid Armeenlasiks nimetama.” Armeenlased on aga kõige halwem rahwas Kaukaasiamaal. Raha eest on n'ad walmis kõige suuremat kurja tegema, ja on seepärast kõige teiste rahwadele alati piinaks ja ristiks. Hakkab keegi Tiflise linnas kauplema, siis leiawad Armeenlased ikka nõuu, kuidas sellele ühel ehk teisel wiisil otsa teha. Sagedaste kaupleb Armeenlane oma kauba wiimse hilbuni ära, pistab siis oma poe põlema, mis t'al tulekassas 10 ehk 20,000 rbl. eest ülesse oli pandud ja nõnda peab kassa maksma. Weetakse niisugune kohtu ette, siis jääb enamiste ikka õigus tema poole. Armeenlasel on

alati tunnismehi enese ümber, nagu koeral kutsikaid, keda ta mõne kopiku eesi oli tinginud. Pääle selle on kohtumõistjad ja suuremad ametnikud Armeenlased, ja iga mees teab jo, mäherdust õigust see wõib saada, kes ühe Juudi juure teise pääle kaebama läheb. Niisama on lugu Armeenlastega. Kaubahinnad alandawad ja tõstwad n'ad ise oma tahtmise järele. Kui ka walitsus neile mõni kord ette kirjutab, et liha- ehk leiwa-nael nii ja nii palju peab maksma, siis ei awita see midagi. Armeenlane paneb haisewa lihatüki ehk läpastanud leiwa leti pääle ja ütleb, et see nüüd kohtu käsu järele nii ja nii palju peab maksma; säääl kõrwal aga seisab hää prugitaw kaup. Küsib nüüd ostja, kui palju selle nael maksab? siis kostab Armeenlane: see on minu oma tarwis ehk kui seda osta tahad, siis pead kahe kordse hinna maksma j. n. e. Sest wäikesest näitusest wõiwad lugejad juba näha, missugused linnud Armeenlased on ja kuidas nad siin teiste ristiks ja piinaks elawad.

Oma waimu poolest on nemad, n'agu kõik muud Aasia sugu rahwas, wäga ärksad, aga harimata südamega, kelle seas wäga wähe kõrgemaid ja õiglasemaid mõtteid leida on. Koolides õpiwad n'ad wäga heaste, on ka õpetuse himulised, aga pesemata südamega ja suured uhkuse taga ajajad. Sellega arwawad nemad endid Eüroopa rahwaga kõrwu panna, kui hästi uhked ja uue moodu järele riided kannawad, ka wõõraid keeli räägiwad, ilma sellest hoolimata, et süda ikka sopane on ja seks ka jääb. Armeenlaste koolid on alati nii täis, et palju sissetungijaid tagasi peab saadetama, aga pääd pestakse koolides ja südamed jäetakse rojaseks, sest pääs elab mõistus ja südames pahad himud. Seesama lugu on igal pool, kus teadusi päha topitakse ja süda rabalaukaks jäätakse.

Tiflise linnas on praegu gümnasiumis ja progümnasiumis pääle 1000 õppijat; realkoolis ligi 400, tütarlaste gümnasiumis ja progümnasiumis ligi 1000; pääle selle weel 3 kõrwalist progümnasiumi, 1 kõrwaline realkool, 2 suurt tütarlaste kooli, 3 seminari, 1 sõagümnasium, 1 wäejunkrute kool, 1 welskäärde kool ja weel palju muid alamaid koolisi, iga sugu siin tutwa keelede pääl. — Sest wõib nüüd iga lugeja näha, kui õpetuse himuline Aasiamaa noorsugu on, kui nende õpetus aga mitte üksi wäljaspidine ja ühepoolne ei oleks.

Nüüd weel natuke, n'agu ülemal lubasin, siit saksa asujatest ja nende eluwiisist. Ma arwan suurema osa „Eesti Postimehe” lugejatest juba teadwat, et Saksamaa talurahwast tuhande wiisi Wenemaale on sisse rändanud ja sellega juba ammust ajast saadik hakatust tehtud. Sakslasi wõib Wenemaal leida lõuna poolt ja põhja poolt, homiku ja õhtu maalt, n'agu Israeli lapsi, kes ka igas riigis ja maal laiali pillatud elawad. Neil on oma arwu järele igal ühel ka enam ehk vähem asja olnud, oma isamaalt wõõrale maale wälja rändada. Kaukaasiama praegused asujad oliwad juba aastal 1817, 18 ja 19, see on umbes 60 aasta eest õnsa keisri Aleksandri I. walitsuse ajal ja tema loaga Wenemaale wälja rändanud, et siin usuwabades elada, mis nende arwates kodumaal wõimalik ei olnud. Nende hulgas oli ka niisugusid usueksitajaid, n'agu meite kodumaal omal ajal Maltswet oli. Sakslaste säherdused eestwedajad oliwad sell ajal nimelt Peple, Koch, Frick, etc. Nemad seletasiwad oma rahwale kodumaal, et Kristuse wastane olewat pea tulemas ja tema ärahawitamise järele saada 1000-aastane rahuriik tulema, millest Joan. ilm. raam. räägi-

takse. Aga kuhu pidi see rahuriik tulema? Wenemaale wissist, see olewat Jumalast ära walitetud pelgupaik kõige wagadele etc. ja muud selle sarnast kuulutasiwad eksitajad eestwedajad. Hiljem ärkas rahwa seas jälle küsimine: kuhu kohta Wenemaale nemad pidwad rändama? Esikud oliwad uueste seletusega käe pärast, et kõige parem olewat Georgimaale wälja rändada, sääl pidiwad Jerusalemma linnale lähem olema, kui omal ajal 1000-aastane rahuriik pidi tulema. Georgiamaalt pidiwad siis üle raja Türgimaale ja säält Jerusalemma uulitsatele, palmioksad käes, Kristusele wastu minema. — (Hm, targad oliwad eel-, weel targemad järelkäiad.) — Pääle kahe aastase rändamise järele jõudis waene eksitatud ja waimu poolest pimestatud rahwas suure waewa all, ja hiljem kroonu abiga, Kaukaasiamaaale; aga kurwastusega pidiwad siin endid nüüd üle lugema ja nägema, et 7000 wäljarändajatest suurem osa pitka ja waewalise tee pääl maa mulda oliwad langenud!

Kes elawalt seia jõudnud, neid jagati siin 7 asutuse ehk küla pääle Kaukaasia mägedesse ära, nimelt Tiflise linna asutus ehk kolonii, Aleksanderdorf, Elisabethahl, Katharinenfeldt, Marienfeldt, Annenfeldt ja Helenendorf. Kui mõne aasta oliwad kosunud ja kaunis heaste elama asunud, siis hakkas jamps ja mässamine nende keskes jälle uuel wiisil pääle. Üks naene Katharinenfeldi külas, nimega Sponin, nimetas ennast seks naeseks, kellest Joan. ilm. raam. 12, 1 räägitakse: „Üks naene oli ehitatud päikesega, kuu tema jalge all ja tema peas kroon 12 tähest.”

Kes oleks Sakslastest nii suurt jõledust wõinud arwata, aga suurem hulk uskus naese jampsi-lori ja pidas seda tõeks. Jumal oli neile ka annud, mis esimeses õpetuses seisab: mõistust ja kõik wiis meelt, aga meeled saiwad üksi pruugitud, mõistus mitte. N'ad jõledad inimesed läkitasiwad saadikud Jerusalemma, kes enne maad pidiwad läbi katsuma ja siis tagasi tulles neile kõik ära seletama, kuidas asi sääl saaks olema.

Seda tegiwad ka tagasi tulejad saadikud. Kas nemad aga hääd ehk paha, tõtt ehk walet kuulutasiwad, selle pääle ei waatnud keegi. Mooses oli jo omal ajal ka saadikud töotatud maad läbi waatama läkitanud ja need oliwad säält tagasi tulles küll suurtest meestest, aga ühel hoobil ka suurtest wiinakobaratest rääkinud etc. Warsi hakkasiwad usklikud Sakslased oma kraami ära müüma ja teekonnale walmistama. Pidiwad aga enne weel hää tüki aega ootama, kuni Jumala waim nende prohwetinale südamesse annaks, millal õige aeg oleks minikut teha. Noh, see aeg tuli ka kätte. Prohwetina käskis kõik usklikud endid walge riietesse panna ja Katharinenfeldi asutusse kokku koguda, sest peasaada üks laew tulema ja neid töotatud maale wiima. (Just n'agu Maltswetlased omal ajal Tallinnas Ülemeste järwe kaldal ka ootasiwad ja tegiwad, ja need ei olnud mitte Kaukaasia Sakslased.)

Kindral Kotzebue saatis neile Katharinenfeldi kassakad wahti, et kui tembutajad tõeste teele hakkasiwad minema, siis neid tagasi pidada ja iga ühele kantsikuga näidata, kust tee koju poole läheb. — Kolm pääwa oodati weel ja söödi wiimsed riismed ära, mis üle oliwad jäänud ja joodeti kassakaid joodawa wiinaga. Kolmandama pääwa õhtul andis prohwetina rahwale käsku, nüüd walmis panna ja paari wiisi rongi heita. Kaasa ei tahtnud keegi midagi wõtta. No muidugi, mis eest siis Jumal taewas oli, kes jo Israeli rahwast kõr-

bes ka omast peust oli söötud? — Kui nüüd kõik walmis oli ja rong edasi wenima hakkas, sääl läksiwad asjad koguni teiseks. Küla wärawa suus teretasiwad neid kassakad oma keele ja kantsikutega ja kihutasiwad iga ühte oma teed koju poole tagasi. Prohwetina sai Tiflisse wiidud, sääl oma hullustamisest aru andma. Pääle selle jäi kõik wagusi ja rahule. — Sellest wõime jälle näha, et eesti, läti, saksa, wene, kodumaa ja wäljamaa, lähedalt ja kaugelt rumalus igal ajal ja igal maal ühesugune rumalus on. Must jääb mustaks, walge walgeks, olgu kus maal ehk mille rahwa juures tahes.

Wene ja Pärsia sõa ajal juhtus neile waestele weel suurem õnnetus. Mitmed asutused rööwiti täieste paljaks ja wiidi palju inimesi sõawangi, kes alles pärast rahulepingut jälle tagasi wõisiwad tulla, niipalju kui neist weel elus oliwad. — Nüüd on n'ad wäljaspoolt kaunis rahuliste elanud ja mitmed ka juba kaunis rikkaks saanud. Katharinenfeldis ja Helenendorfis peab mehi olema, kelle kapital 20—30,000 rbl. pääle ulatab.

Katharinenfeldi asutuses saab mõni kolonist ehk asuja peremees aastas 1000 wedro joodawat wiina. Oma koolmeistritele maksawad nemad aastas 500—800 rbl. palka. Palk läheks wissist korda, aga wäga halw on nende juures koolmeister olla. Koolmeister ei tohi nende juures muud koolis õpetada ega mingi muul wiisil, kui nemad ise tahawad. Kõik mis iial uus wiis ehk õpetus on, see on nende arwates tigidast ehk Kristuse wastasest. Mis nemad kristliku õpetuse ütlewad olewat, see peab üksi kristlik olema ja koolmeister sell wiisil lapsi koolitama, olgu õpetuse koor ja sisu nii pärdik ja weider kui tahes. Tuleb kooliasjus wanemate wahel mõni tühi tüli ja sõnaldamine, oleks see ka mõnikord ühe ainsa kirjatähe poolest, siis kiuslewad ja waidlewad mõnikord senikaua, kui wiimaks kumbki partei enam lapsi kooli ei saada. Niisuguse kooliwalitsuse all ei õpi siis ka lapsed midagi, ehk küll 8 aastat koolis käiwad. Suurem osa ei oska paremat kirja ühe teisele kirjutada, kui meie maa soldatid, kes ühte ainust pääwagi koolilaua taga ei ole istunud. Paljugi niisugusi asju maa ja rahwa tundmiseks wõiksin ma siit kirjutada, kui aeg annaks ja ruum kannaks. — Oma eesti suguwendi terwitades,

J. R. R.

Eesti Postimehe lisaleht Jututuba (nr. 43), 25. oktoober 1878, lk. 265–266

Teereis kõige kuulsamas wiina maal ja wiina mägedes*).

Igas riigis ja maal, kus wiin sigineb, on paiguti omad kuulsad ja head maa jäud ehk kohad, kus hea kange, ja sellepärast ka kallis wiin kaswab. — Saksamaal on Rheini-wiin, Prantsusmaal Champanier- ja Burgunder-wiin, Hispa-

* Meite homikumaa kirjasaatja sõber on meile säält poolt jälle teadust saatnud, mis siin lugejatele ette paneme ja pea puutumata kirjasaatja oma sõnadega. Red.

niamaal Cheris j. m. m. Nõnda on siin Kaukaasuse maal Kachetia, kust kõige parem wiin tuleb. — Aga kahju, et need rahwas siin ei oska nõnda wiinamägesid harida ega wiinaga ümber käia, kui Eüroopamaal. Kaukaasus arwatakse wiina isamaa oletat, ja ometi läheb siit väga vähe wiina wälja mujale maadesse, mis sellest tuleb, et siit maa wiinamäe isandad ei mõista wiina harida, ega sellega sääduslikul kombel ümber käia ja on ka liiga laisad niisuguse wäsimata töö tarwis. — Keerame nüüd oma pealkirja juure tagasi.

Juuli kuus, kus koolid kinni ja igaüks linnast, kelle task kannab, wälja tõttab mägedesse, kus wilu on. Siis ka meie, üks wäike selts sõbru, kaks hingekarjast oma proudtega, üks waimulik suurekooli õpija ja nende ridade kirjutaja sõitsime Tiflisest 35 wersta ühte saksa asutusesse, Marienfeldi, kus paar pääwa õpetaja herra juures wõersis olime ja siis oma tee reisi edasi jätkasime ülemal nimetud wiinamaa poole. — 75 wersta kunni Signachi linna tuli väga vähe tähele panemise wäärt asju ette. Paiguti 10 ehk 15 wersta tagant tuli üks wäike krusiria ehk tartari küla wastu, kus hulgas kaa weel üks molokanide ehk piimameeste küla ilusa kirikuga oli. Nimetatud molokanid on õigest usust ära langenud Wenelased, keda siia Kaukaasia maale elama asutadi — ja nüüd usu wabaduses siin mitmes seltsis ja jäus elawad. Ühed on *молоканы* (piimasööjad), teised *духаборы* (waimused), kolmandamad *пригуны* (hüppajad) j. m. m. Esimiste Jumala teenistus oli mul weel enam meelega järele ja näitas tõelikum wälja, kui Apostli-katoliku kogudus (Apostolisch-katholische Gemeinde) ühest Inglise, Irving, asutud, mis Saksamaal tundma õpisin ja kaa juba meie maale on tunginud pesitama ning mõned rahwa õpetajad on juba ennast lasknud äraeksitada. — Üks kuulutas mulle mööda läinud aastal ette, et wiimsed Jõulud pidid 1877 olema, kus maailm kui taku koonal pidi põlema minema, aga ei ühti läinud. — Pärast seda kirjutasin temale kül ühe kirja selle üle, on aga tänapäawani wastamata jäänud.

Metsa ei olnud selle tee ääres kusagil näha. Kasteheina ja timoka moodi rohi kaswis igal pool kuni ristluini, mõnes kohas wälkus pika rohu sees üks ehk kaks heina niitjat kui kured laia lageda aasa peal. Üks imelik weski 18 paari kiwidega oli kibedaste töö, wist kroonu jahu tegemas. — Pealt näitas wälja kui meie pool metsawahi asm ehk teliskiwu kuiwatamise sara. — Palju ära kooritud wärskeid püfli ehk hobuse keresid ja üle selle muud midagi ei tulnud nimetud tee peal ette. — Signachi linn mäelt waadata on nii ilus kui Baden-Baden; aga kui sisse jõudsime, siis tuli eemalt juba sibula ja küüslaugu hais wastu, mis siin pool rahwas suure isuga söowad. — Kui suure waewa ja kalli raha eest antud hobused warju alla saime, siis läksime weel õhtu hilja üle kahe wersta jala ühte kloostri, kus öömaja saime, muidu oleksime pidanud linnas Aasia [...] loomade hulgas öökorterit wõtma. Kloostri walitseja, kelle poeg meie seltsis oli, wõttis meid väga lahkeste wastu. Kana ja anekaelad murti ära ja pandi meile panni peale. Kui keha ane- ja kanalihaga olime kinnitanud ja tubliste Kachetia wiina peale, mis nii ohtrast oli, et oleks wõinud pead pesta; siis panime kõrwad kaheksaks tunniks pea alla. Kui teisel homikul ülesse ärkasime, siis awaldas nii ilus loomuse pilt ennast meie silmade ees, kui oleksime paradisi aias ehk Taburi mäe peal olnud. Enne kui siit ära läksime, näidati kloostri kirikus meile püha Niina hauda, kes risti usku siia kolmandama saea aastal olla toonud. Kõik näitas usu isade aegust wiisi siin

wälja. — Kui Signachist ära mäe alla olime jõudnud, siis hakkas Kachetia suur org peale, kus kuulus wiin kaswab. Siin sõitsime ühte küla mööda 15 wersta pitkuti ja 1 werst laiuti. Siin näitasid igal pool põllud heaste haritud olema ja wili kaswis wägewaste kahisedes, nagu mujalgi kultuur (haritud) maal. Inimesed tulid, nagu Eesti maal, juba pääwa tõusu ael wastu, sirbid õlal ja purdjukid (nahast lähkrid) käe warrel ja teretasid lahkeste oma keele: „Kamotshu” (tere homikut). Kõik näitas siin vähem ehk rohkem Eüroopa kulturi ehk haritud wiisi wälja. — Ka elumajad olid ilusad Eüroopa wiisi tehtud, kas õlest katuksetega hakaid ehk teliskiwidest; — aga kõik olid ilma aknata; walgus tuleb üksi uste läbi tuppa, mis sel kombel on tehtud. — Wiina ajad olid kauniste järje peal, ilusad wärawad kummis katustega juhatasid teed nende sisse. Ilusad Kruusiamaa plikad, musta hiustega ja pruuni silmadega, wahtisid uste peal mööda minijate järele, ega katnud enam ennast ükski tshadkadega (walge üleüldine keha ja pea katte) kinni, nagu see mõne aasta eest wene pruuk oli kõige Kruusia maa naisterahwaste juures.

Kui sellest suurest Kachetia külast olime läbi sõitnud, tuli ika weel tihti majasid ja külasid wastu, kunni nende mägede lähedale, kus Muhamedi usku Leskiinlased elawad. — Siin elab ka kuulus Kruusiamaa würst Tsutshewaeshe, kelle proua ja lapsed omal ajal Leskiinlaste wangis poolteist aastad olid. Tema üks tüttar on wana Kruusia kuninga pojalt Herakliusel abikaasaks. — Losi wärawa tagast sõitsime mööda, oleksime kül ta juure hea meelega wõersile läinud, sest et olime kutsutud, aga et liig wara homiku kellu wiie aegus oli, sellepärast ei tahtnud meie neid äratada ja aega ei olnud oodata, kunni ta oleks oma perega ülesse tõusnud. Pärast lõunat, kolmandamal pääwal meie reisi hakatusest, jõudsim siit kuulsast wiina orust ja mägestikust wälja mägedesse. Esimise mäe all külas, kus lõunat sõime, oli üks haljas roheline wilu maja arwamata suure puu otsa tehtud, mis ime ilus oli. — Sellega oli meie tee siit kuulsast wiina maalt läbi käidud. Kanged joomaaega olime katsund nii palju kui tarwis oli, mis wiie kop. eest ühe klaasi täie wõis saada ja nõnda tõest armsast ja ilusast orust hea lahke järele mõtega lahkunud.

Nüüd läks meie teekond juba enam mägist ja metsist maad mööda kunni Delawe linna ligi kolmkümmend wersta. See linn oli mudane ja sopane, nagu muudki Aasiamaa linnad. Paar oma koolipoissi Tiflisi gümnasiumist, kes koorakuul kodu olid wanemate juures lihtiri löömas, leidsin kogemata siin ühest rohulaiast eest; — need käitasid mind linnas ümber ja näitasid mulle selle linna pisukesed omadused, nii palju kui seal üle pea näha oli. Tähele panemise wäärt polnud muud, kui wanad lossiwaremed, mis nagu igal pool kaua wältanud linnade juures leida on; üks rahukohus ja üks progümnasium mõlema sugule (tütarlastele ja poislastele) ja üle selle mõned nurga koolid. Neljandamal pääwal, lõuna järele sõitsime siit ära. Enne panime aga waruks kõhud koor-piimaga ja shislikiga täis, mis siin pool rahwas wäga armastab. Shislik saab warda otsas küpsetud õhkuwa tule peal praegu tapetud raswa saba lambalihast. Tee käis nüüd weel kaheksast wäikest Gruusia külast läbi, enne kui täieste nende mägede alla saime, kus kardetawad Leskiinlased elawad. Hirmus raske oli hobuste ja kipikaga ülesse minna. Kui ühest mäest olime ülesse sõitnud, siis tõusis teine weel seda kõrgem meile ette; ja kui wiimsest suure waewaga olime üle roninud, kus juures üks meie hobune ära

kooles ja kutsar peremehele tunnistuseks hobuse kõrwad ära pidi lõikama ja tasku panema, jõudsime ühe tunni sõidu järele ööse kellu üks Dianetti linna, kelle komandant wist palju üle kahekümne sõna Wenekeelt ei mõistnud; aga siiski paletid õlade peal kandis. — Kes Aasia linnades pole reisinud, see ei wõi arwata, kui wilets see on. Hoteli ega trahteri ei ole siin miski hinna eest leida, kus wiisi pärast wõiks puhata. — Duhannisi (kõrtsa) on siin küll, aga need on hullemad kui meie pool sealaudad pisukeste elawa loomukestega täidetud. — Ma sain phe laua tüki kätte, panin ühe otsa aia peale ja teise otsa wankri rata peale, kelle peal une wälja puhkasin. Hommiku tuli ülemal nimetud Duhanni ja sõi pihuga teiste Aasia talupoegadega ühest kausist ja jõiwad kibedaste purdjukist wiina peale. — Et ma uniformi kandsin, arwas kommandant mind miski suure ametniku olema kroonu poolest läkitud, kutsus mind wõeraks ja toimetas kõik, mis meil tarwis oli sõna pealt ja ausaste. Kaa siin oli üks rahu-kohus ja üks wäike kool. Siit palkasime teejuhi, kes meid kunni Aragwa jõe ääre saatis. — Kui wersta kümme olime ilusast metsast läbi sõitnud, hakkasime mäest alla minema, mis niisama petsik oli kui ülesse minna, ehk küll mitte nii raske, aga hirmus järsk. Aragwa paistis omas ilusas hiilgwas laeneduses kümne wersta peale mäerinnale, kust alla poole roomates sõitsime. Kui Gruusiamaa noor student seda, rahwast pühaks peetud, jõge silmas, mis nagu meie pool Emajõgi on, hakasiwad noore mehe uuledest pea aegu ilma oma tahtmata laulud woolama. Iseäranis järgmine laul, mis nemad siin wäga armastawad ja kalliks peawad, oli mo meelega järele:

„Morbis Aragvi, aragviani,
„Than Mosszachian, mtani, kldiani” etc. etc.

Meie keele, aga ilma riimita:

Lendes jookseb Aragwa, Aragwa sees elustajad,
Laende kahin lauluga, mäis ja kaljuis koliseb.

Kui jõe äärde külasse saime, teretasid meid kõige esmalt wanad, suured, ilma-tumad kõrged tornid oma halli peadega ja õensaks raiutud kaljud, kelle püha rinda mööda ka meiegi weel ronisime. Rahwas ütlesid enne wanal ajal weresüüdlased endid nende sees kättemaksjate eest warjul hoidnud. — Peale selle sõitsime paar tundi mööda jõge ülesse külasse, mis jõe kaldal kahe kitsa mäe wahel kui katlas seisab. Need rahwas siin ei olnud wist enne niisugusid inimesi kui meie ega niisugust wankrid näinud. Kõik küla rahwas, noored ja wanad, jooksid kui Mustlased kokku ja meie järele; kuhu meie iiales pöörasime, nemad kaa sinna kui ahwid. — Et õhtu käes oli ja meil oleks tulnud weel 20 wersta üle mägede sõita Parfanauri jaama peale, sellepärast jäime siia ööseks. — Ehk kül rahwas rumal näitas olema ja tõeste oli, aga raha oskasid heaste wõta, kõige asja eest, mis neilt ostsime. Selle paiga eest, tee ääres, kus meie hobused seisid, päriti 50 kop. Üks toop piima maksis 25 kop. üks kana muna 5 kop. j. n. e. Olesime ühte Tartari külasse öömajale juhtund, siis poleks see mitte kopikat maksnud, aga nüüd pidime mitu headki rubla siia jätma. — Minule trehwas siin jälle õnneks aia latide peal taewa ja maa wahel, kui linnukesel oksa peal magada, sest et õrn sugu, mis meie seltsis oli, kipikas puhkas. — — Wiendama pääwa homikul sõitsime siit ära ja jõudsime pärast lõunat juba suure maantee peale wälja, mis Wladikawkasist tuleb,

Thushetti linna. Siin tee peal ei olnud mite ainult hea sõita, waid ka igal pool kõik saada, mis inimese ülespidamiseks tarwis läheb. Õhtuks jõudsimel weel suurde Aasia pidu paika Msketti, mis iga aasta esimese Oktoobri kuu pääwal siin peetakse. Üks wana suur põline kirik ja naisterahwa klooster olid kõige tähtsamad ehitused siin. Esimese pörmanda all olla Jesuse ema särk maha maetud olnud, et rööwliid ei saanud kallist püha pärandust ära riisuda. Praegu on nimetud särk ühe kuld raami taga Moskwas Kremmli lossi kirikus, mis oma silmaga mööda läinud aastal nägin, kes ei usu, see mingi isi wadaku. — Siit sõitsin ma weel selsamal õhtul raudtee peal Tiflisse ja jätsin oma kaasreisijad püha paikadesse palwetama.

Eesti Postimehe lisaleht Jututuba (nr. 47), 22. november 1878, lk. 289–290

Kaukaasia kirjad.

Wiimses kirjas, esimesel Oktobril, nimetasin natuke ühest kuulsast Kruusia rahwa pidu-paigast Mskettist. Eesseiswas kirjas anna selle üle, nii kui alamal leiate, natukene täielikumad teadust ja seletust, nii kui kaaskirjas lubasin.

Esimesel Oktobril on iga aasta Tiflisi linn, kui mesilase pere kihamas, ohkamas, ägamas ja jooksmas, nagu ilma emata. Kaupmehed müüwad oma asju turul homiku poole hinnaga, et aga teeraha saaks nimetud pidupaika sõita. Kõige waesemad sandid juba muretsewad selleks päewaks terwe aasta ajal omale kopikut, nii palju kui wähegi wõimalik on. Laupäewa lõune eeli hakas juba rong rongi järele, igas tunnis üks, Tiflise linna elutsejaid, rikaid ja wae-seid, ülemaid ja alamaid senna wedama ja nõnda wältas see edasi ja tagasi sõitmine 7 päewa. Pühapäewal oli rahwa hulk kui pilw ümber raudtee jaama, kes kõik sõidu järge ootasid, sest et masinad ei jõudnud nii palju wedada kui rahwast oli. Et mul pileti jägaja tuttaw oli, läksin teist kaudu ümber tema tuppa ja sain sel kombel hõlpsaste esimese klassi pileti, kus mitte nõnda pakil ei olnud ja sõitsin kellu 10-nese rongiga tuhat nelja, nii et must tük auras ees, igatsuse paiga poole, mis 25 wersta Tiflise linnast suure Wladikawkasi maantee äeres, mägedest ümber piiratud, kui kotkas seisab. Nelja külle poolest paistwad wanad rusud reisia silma, mis Msketti kantsi kombel, kui ema näitawad kaitsma ja kustund aega ja rahwast ürikeseks ajaks meie waimu silmade ete toowat. Ta on enne wanast Kruusiamaa kuningate kroonimise linn olnud. — Peale selle on siit rahwa teades see koht weel sellepärast kuulus ja püha, et Maarja särk olla siin kiriku pörmanda al maha maetud olnud, missest ma omas wiimses kirjas juba pisut nimetasin. Peale kahe kiriku, üks Armeenlaste, teine Kruusilaste, paar würsti maja, mis Eüroopa wiisi on ehitud ja ühe kloostri tütarlaste kooliga, ei ole siin muid ehitusi näha, kui hulk tuhannisi (kõrtsa), kus reisijad head shisliki wõiwad saada ja mõned saklid (majad), mis ühest küllest lahti, kust üks sisse juhib ja kolmest küllest laega seltsis, kui meie pool kartohwli keldrid maaga ühe tasa. — Kesk paigas lae peal on üks hauk, kelle kohal enamist ikka tule ase on, kust walgus sisse pais-tab ja suur suits wälja tormab; ja kui tuli ei põle, siis on üks suur kawör (paks

tekk) selle koha peale maha lahtud ja inimesed istuwad ringis jalad keras järi asemel, kui rätsepad, kas sööwad, joowad ehk laulawad niisuguse waike häälega, kui praegu meestel oleks wiimne ots käes olema. Seal kõrwas on ikka üks muusikant jälle niisama suguse weidra mängu riistaga, kelle häältest otsa ega aru ei saa, mis trummu lööja ehk parapantsik omalt poolt weel suurendab ja niisugust müra ja kära teeb, n'agu wana jutu järele üks kord kass, koer, eesel ja ani seltsis Breemeni linna muusikandi tükki tegid, nii et kõik hundid, kes tühjas tuas wilus olid, ära ehmatasid ja putku panid.

Kruusia kirik on siin kõige enam tähele panemise wäärt, see näitab wäga wana olema ja ühest julge waimuga mehest tehtud, Goti–Rooma ja Kreeka wiisi järele. Mõni tükk sellest ehitusest läheb julgest terawates kantides Gotia wiisi järele ülesse, aga lõpetab ikka Rooma poognatega ja kreeka wiisi sisse jäutustega. Kirik on kaunis suur ja mitme suguse pühade kujudega ehitud; ümber ringi on wäga kõrge ja paks kiwi wall ehk müür, kellest kaks madalat ust sisse ja wälja käiwad. Kiriku ümber plats, walli keskel, on ligi 300 sammu iga pidi.

Nimetud plats oli inimestega, kui sipelgatega täidetud, kes perekondade ehk seltside kaupa laagris maasistusid, ülemal nimetud nõelapoiste kombel suurte laiali lahtud tekkide peal. — Kõigil, kes seie jõudis, oli esimine töö, kiriku minna palwetama; kui sellega, mis waewalt kümme minutit wältas, walmis olid, läksid kirikust wälja nimetud platsi peale ja hakasid jooma, sööma ja leskinkat tantsima oma weidra pilli järele. See tants on Leskiinlastest wälja tulnud ja saab wastastiku ühest meeste- ja ühest naeste-rahwast mitme suguse käe käänudega tantsitud. Imeline on ühel Eüroopas õpetud ja wilunud inimesel siin seda asja pealt waadata. Ühed lasewad kiriku sees kibedaste silma pisarad palwetades woolada ja annawad sinna ja seie kiwi nurgale ehk ühe kuju jalale suud, teised kiriku ukse taga laulawad, sööwad, joowad ja tantsiwad, nii et nahk seljas märg, ja selkombel kolm neli päewa järge mööda ja mõned weel terve nädala otsa. Niisugune jumalik kultus ehk tema teenistuse wiis tuletab haritud inimesele paganate Jumala teenistust meele, kes kaa nõnda samuti oma jumalate auuks tantsu lööwad. Need, kes kiriku ette õue ei mahtund, läksiwad katuste peale ja löiwad sinna omad harklid ülesse ja tegiwad niisamuti, kui esimised. Igal seltsil olid ika omad muusekandid kaasas, kes ära wäsimata oma tööd tegid ja näitasid seal juures nõnda uhked olema, nagu see nende teada kes teab kui ilus oleks. Eks igal narril ole ika oma müts armas. See pill on nõnda nende luusse ja lihasse kaswanud, et kaa õpetud rahwas ei wõi temast lahkuda. Kõik klubid ehk seltsi majad, kus Asiatid osa wõtwad ja nende woli laseb, on ikka kunst muusikantide kõrwas kaa nende rahwalik musika. Kõigil Eüropa rahwa lauludel ehk mängudel on enam ehk wähem lõbudust sees leida ja kuulda, aga neil mitte, olgu siis nende enestele, kelle kõrwad sellega harjunud on ja säält seest mõnda leidwad, mis meile wõerastele tundmata on; sest kõige wähematele loomukestel on omad tundmused ja keeled, keda n'ad ainult esi mõistwad.

Suuremat sugu rahwas ja ametnikud sõitsid jälle õhtuks Tiflise tagasi, mis kaa minagi pidin tegema; sest et aeg ei annud kauemaks jääda. Kellu 8, kui meie koju sõitsime, tuli weel ühe rongi täis usurändajaid siia; aga need mehed

näiasid küll enim tasku tühendajad olema, kui Siiuni tee käiad; sest niisugustel pidu pääwadel on ka nende lõikus walmis ja nisu küps. — Palun lugejaid sellega seda korda leppida.

Terwitades eesti wendi Teie truu

J. R. Rezoldt

Tiflisis,

1. Nowembril 1878.

Eesti Postimees (nr. 3), 17. jaanuar 1879, lk. 9–10

Kaukaasia kirjad.

Armas Postimees! Sina kannad meile omas paunas uudist iga nelja tuule poole, kas kõige kaugema mere saare peale ja maa nurka. Meie, kes isamaa pühalt pinnalt kaugel elame, rõõmustame ehk leiname koduwendadega seltsis sel kombel, kuidas elujuhtumised siin ehk seal ennast awaldawad. Tood sa meile rõõmsaid sõnumid, siis rõõmustame, tood kurwe, siis kurwastame; tood kiuslemist ja üle kohtu tegusid kodu wendade wastu, siis nagu puutuks see meisse ka weel oma jagu mitme tuhande wersta peale ja harjaksed tõusewad püsti, nagu Nr. 43 H. kihelkonna koolikonwerentsi üle. —

Sellewastu meie, kes wõeral maal elame: Roomas, Pariisis, Londonis, Ameerikas ehk Aasias, on kohus külaleiba, mis hea ööldakse maitsewat, koduse wendadele kätte saata, et teada saaksid, kuidas mujal maailmas Adamalapsed elawad. Muidu arwaksime ikka, et selge tõsi on, mis wanad eided meile kätki juures lapselt jutustasiwad, et kaugel, kaugel maailmas peawad koerakoonlased olema, kellel üks suur silm otsa ees ja meiesugusid inimesi nagu kärpseid maha murdwad ja nahka neelawad, kui kätte saawad. Kui ma alles küla tänawal lihtiri lõin, kuulasin sagedaste kusagil aja toeteiba all kükaküle, kuidas wanad mehed rinnuküle aja naale toetades ja piipu põletades ühest suurest Türgist rääkisiwad, kes pidada suure mäe taga olema ja wene soldatid käia teda nagu mõiraja lõukoera wastu tõrjumas, et ülesse ei saa; siis tulla wiibimata mailmaots, kui tema korra mäele saada. — — Kui aga nõnda nimetatud meelemärkajaks sain ja silmaring laiemaks läks, siis sain muidugi aru, et kardetud suur Türk muud ei olnud, kui kuulus, waper Leskiinlaste würst Schamil Kaukaasiamaal, mis ma sel ajal weel ei uneski wõinud arwata, et ka ise omal ajal neid kohte saan näha ja urkaid mööda käia, kust Schamil käis ja ronis. —

Sel korral tahtsin pisut siit poolt Saksa küla koolide konwerentsist jutustada, et Eesti Postimehe lugijad wõiksid ülemal nimetatud H. Kihelkonna kooli konwerentsiga kõrwu panna.

Siin iga aasta, kui koolid kinni on, siis saab kooli asjade üle nõuu peetud, kus kõik koolmeistrid ja osalt kirikuõpetajad ka osa wõtwad. Ülemõpetaja Roos on siin Kõige ülem koolide ja kiriku asjade tallitaja ja walitseja; tema on kõige saksa koolide direktor ja ka sinoodi president. — Õpetajad igas koloniis ehk asutuses on kohalised kooli inspektorid ja wanem koolmeister kutsutakse kantoriiks ehk ülemaks koolitajaks.

Juuli kuus olin parajaste Elisabethalis õpetaja Eppeleri juures wõersis, keda juba Helwetsiamaal tundma õppisin, kui korraga koolikonwerents kokku tuli, kellest ka minul oli luba osa wõtta. — Siin tulid koolmeistrid ja õpetajad kui wennad kokku, andsid üheteisele lahkeste sõbralikult kät, küsisid, nagu see inimeste wahel wiis on, kuda käsi käib? kas naised lapsed terwed? j. n. e. Põletasid piipu ja suitsetasid sigarid seltsis etc. Peale selle algas konwerents. — Esmalt saiwad koolmeistride peakirjad ette loetud, mis kooliõpetuse wiisi, üks ühe teine teise asja üle olid kirjutanud, ja teistest ameti wendadest, kas heaks kiidetud ehk alwaks peetud. Teisel päewal pidi igamees üks proowi koolitund lastega pidama ja said jälle lõpetusel kriitika wiisil läbi wõetud. Laimamist ega sõimu ei olnud kusagil kuulda, ehk küll ka mõned koolmeistrid wiletsa tundmisega olid. Nõnda nimetatud kodu walmis walatud ehk isi õpinud koolmeistrid. — Lõuna ja õhtu söögiks olid kõik õpetaja herra juure wõeraks palutud, kus kõik ühes laudas rõõmulikult, lõbusa jutustusega nii palju kui kellegil tarwis oli, ihu üles pidamist wõtsid. Kui kõik asjad toimes olid, tarwilikult läbi räägitud, mis rääkida oli, sõitsid iga üks tugewa käe raputusega oma teed. — Naiste ja lastele anti terwiksid weel kaasa. Kõige parema kooliõpetuse küsimise wiisi tegi Tiflisi linna kolonii ülem koolitaja Schwarzfiisika üle. — Tema on Saksa maal ka juba seminari koolitaja olnud. —

See tükk peaks nüüd näitama H. kihelkonna kooli-rewidentidele ja ütleva: „Mine ja tee nõndasama. Külwa armastust, siis saad sa ka armastust lõikama, nagu seesamas Nr. 43 herra v. Baranoff. Haua kaldal saawad teile weel palawad pisarad muld-ema rindu weerema ja wiimseks saatjaks jäema. — Ma tundsin üht Eestimaa mõisniku, kes kaua aega üle Baltimaa kindral-kuberneriks oli, aga kõige wäheha kui lapsega küla wahel juttu ajas. Külas pulmades, warrudel ja matuksedel käis, küla taadidega ühes lauas sõi, ühe pingi peal istus ja magusat juttu puhus. — Praegu, kes ta hauast weel mööda läheb, waatab üle aia armsa mälestusega sisse ja õnnistab oma armast kindrali herra kuni isi ta järele — kõige liha teed läheb, kus kindral ja talupoeg üks on. —

Üks niisugune, nagu H. kihelkonna kohtu wanem, wöörmündrid etc., nemad on lapsest saadik nii kui ise olen muid sellesarnatsid näinud, wilunud närtsumise wiisil ja õrrisemise kombel oma ümberolejatega rääkima ja sellepärast ei pane ta enam tähelegi. Niisugust toorest olekut ühe inimese seest wõib ainult hea kaswatamise läbi ära kautada. — Aga paraku Jumal, kes waatab palju nende kaswatamise juures selle peale, et noor nimekandja haritud südame osaks saab.

Ülemal nimetud kooli rewitentidel on maailma targade õpetuse järele palju alwu olusid were sees, ja need olused on laste kaswatamise läbi kosunud, aga mitte kahanenud. — Lapsed on suurem osa kõik alwa olustega ilmale tulnud,

aga selle tarwis on jo kaswatamine, mis neid olusid, kui kärner umbrohtu wilja hulgast peab wälja kitkuma karistamises ja Issanda maenitsemises, muidu läheb wili ohakate ja kibuwitsade läbi hukka ja kannab säherdust wilja, kui ülemal nimetud H. kihelkonna kooli revidentidest oleme kuulnud. Lapsed peaksid õpetud saama ka selle kõige wähema köögitüdrukuga inimeselikult ümber käima. Sel teel wõib ainult lastest südame ja waimu poolest haritud inimesed saada, kes kellegile halba sõna ei saa ütleva, waid n'ad on oma alamatele armastuseks ja rõemuks, n'agu mitmest oleme Eesti Postimehes lugenud. — Ja ma arwan, et see on kõigil armas ja lõbus kuulda; sest hea sõnu, kelle süda põle weel mitte õige tee pealt täieste äralahkunud, kosutab inimese waimu ja annab temale uut jõudu hea tegude tarwis. —

Palun sellega lepida, mis olen jõudnud mälestuse kambri wälja tuua ja mõte wõrku ümber luua. — Lugejad ärgu eksigu, kui arwawad, et need read waenus on kirjutud; mul ei ole ühtigi wanu, waid ennem ümber pöördud. — Olen püüdnud omast õigest südame tunnistusest kirjutada, et eksijaid juhata da meele paranemise poole. Se on meie kord ja kohus; sest eksijad oleme kõik, kes naisest on sündinud, ega ole seda, kes head teeb ei ühte ainustki. (Ps. 14, 3.) —

Suuremat uudist see kord ei ole kui wahest et ilmad ilusad ja soojad on, üksijärgi ligi 4 kuud olnud. Üks suur protsess, kellest seitungid lõpmata iga päew kirjutawad ja rahwas pikisilmi waakudes kaane kergitamist ootawad, kolmandaks oodetakse iga päew ühe kulsa mörtsukate peamehe tuule teed. — Neist kirjutan teine kord; iseäranis wiimsetest, kes inimese eluga, kui kassid hiirde eluga mängiwad. —

Terwitades kogu wendi jäen Teie truu

J. R. R.

Tiflisis, 5. Dets. 1878.

Eesti Postimees (nr. 19), 9. mai 1879, lk. 2–3

Kaukaasia kirjad.

Armsad Eesti Postimehe lugijad!

Omas wiimases kirjas Detsembri kuul lubasin siit poolt mörtsukatest ja ühest suurest protsessist kirjutada, mis ligi kolm aastat wältas. Seda teen lühikese sõnadega eesseiswas kirjas, sest et aeg ei anna pitkasi kirjasi kirjutada.

Hakkame siis mörtsukatega peale. Igamees teab jo, missugused linnud need on. — Sealt nad lõikawad kuhu poole külwanud, ja inimese eluga mängiwad, kui kass hiirepojukesega. Mõned maailma targad on mõne seltsi mörtsukatest

suured juturaamatud kirjutatud ja neid kes teab kui wahwaks, wapraks, wägewaks, ilusaks, õigeks ja heaks inimeseks kiitnud. See on aga enam ehk vähem wälja arwatud ja rahwa silmis ilusaks ajawiide jutuks püütud teha ja selle läbi ehk mitugi noort inimest eksitud saanud, kes seukest elu soowisid katsuda ja eluwõtja jäägrite seltsi asuda. Nende ots on ikka warem ehk hiljem olnud püssi kuul ehk wõlla sammas. On n'ad nii head ehk õiglased kui on olnud, palk ikka üks; sest et nad inimese säädused on üle astunud ja oma liha enestele käewarreks pannud. Nende päämeestel on küll kõige suurem süü ja nemad on ka raskema nuhtluse alused, ehk kül sagedaste n'agu näitaksid õiglasemad ja inimeselikumad olema kui seltsilised. Mööda läinud aastal meie tulime kaunis suures seltsis Katharinenfeldi koloniast pulmast; saime ühte Tatari küla lähedale; kaks mullahunnikut oli tee ääre ülesse aetud. Küsisime oma ühe kaasreisija käest, kelle weski siin Tartari Honi mõisa peal oli, mis need mullahunnikud tähendawad? Tema ütles: „Siin hingab minu suur südame sõber oma seltsimehega.” Meie kostsime: „Mis pergel! kas sa siis paremat paika oma südame sõbrale ei ole leidnud, kui siia tee ääre kui koerakutsika maha matnud.” — Mitmesuguse naljamise järele tuli wälja, et nimetud sõber muud ei olnud, kui kuulus mõrtsukate peamees Kör-Ismael. See mees oli oma isaga noorel põlwel Katharinenfeldi kolonia karjas käinud ja selle läbi ristirahwast ja ülepea Eürooplasi armastama hakkanud; kust see siis ka tuli, et ta neid iiales ei tapnud. Pärast läks Türgimaale ja sattus mõrtsukate kooli. Kui oma aeg siin tööd oli teinud ja heaste wälja õppinud, tappis oma seltsimehed, koolmeistrid ja kaastöölised ära ja põgenes Wenemaale tagasi. Tema nimi sai pea kuulsate tegude läbi tuttawaks ja sellepärast hakkas ausa mehe tagakiusamine mõlemis riigis, aga kättesaamine oli wõimata; sest et Kaukaasia mäed ja korgad on kui loodud mõrtsukate pelgupaigad. — Tema käis wana wiisi kui noorel lapsepõlwes Katharinenfeldi külas talupoegadel wõeris, sõi ja jõi nendega seltsis, ajas magusat juttu ja iga üks omast kohast ka armastasid ja auustasid teda. Kellegil nende tülas kurja ei tehtud. Kus juhtus, et tema seltsimehed kogemata nõne linnast tulija puhtaks riisusid, hobused, wankrid ja kraami ära wõtsid, siis oii esimene töö neil tõttada Kör-Ismaeli juure, kes sedamaid käsku andis, riisunud wara tagasi anda. — Sel kombel tegi Kör-Ismael kaua, kaua aastaid oma käsitööd, kunni suurwürst Michael 1000 rubla tema pea peale pani ja selle järele sai ta siis omast heast sõbrast maha lastud ühes Tartari külas, kui juba maja sisse oli piiratud. Seltsimees, kes esimene oma peameest tapmas oli, nägi et kõis enam ka tema kaelast kaugel ei olnud ja tõttas kõikidele ette, et sell kombel oma nahka alles hoida.

Meil praegu kuulnud Kör-Ismaeli kõrwas tegi ka weel üks teine selts oma hantwärgi tööd. Kummalgi olla peale kuuekümme mehe. Aga esimese ärahukkamine näitas ka nendelgi külma wärina üle keha ajama. Rööwimine ja tapmine jäi pisut vähemaks; kuid ainult üksikuna tuurib täna päewal weel see edasi. Mullu aasta poodi Tiflisis kaks wenda ülesse, kes päise päewa ajal hulga inimeste hulgas kõige suurema turu peal politsei teendri silma all tahtsid üht inimest paljaks riisuda ja ära tappa. Politsei teener tõttas appi ja sai mõrtsukatest mitu kord rewolwriga lastud ja pidi säälsamas hinge heitma. Praegu on üks kuulus mõrtsukas wangis, üks Kaukaasia mõisnik, nimega Bulukidse ja ootab oma teenitud palka. Tema on juba kolm neli kord ära põ-

genenud, aga nüüd arwatakse lõek täis olema. Sõja-ajal käis kindrali mundris Tiflisi linnas ümber, soldatid antsid temale auu, näp kõrwa ääres nagu muugi kindralik.

Nüüd olen sellega pisuke pildi mõrtsukatest lugejate silme ette maalinud; justame siis ka lühidelt Niina Andrejewski tapmise protsessi loost. — Nime tud neitsi oli ühe Pohla tohtri Andrejewski tütar, kes würost Woronzowi juures maja- ehk kodu-arstiks oli. Et mõni kümmend aastad tagasi Kaukaasiamaa mitme mehele suurt raha, auu ja warandust andis, seda teab wist iga mees ise, kes siit poolt asjadega pisut tuttaw on; nõnda ka oli lugu ülemal nimetud toht ri herraga. Ta olla üks kord oma ameti kõrwas ka weel terwe Tiflisi linna li hunik olnud. Ta kaup oli aga terwe Tiflisi linna kodanikud nii wihale äritanu, et putku pidi panema, ega tohtind enam iial oma nägu kadund mees Tiflises näidata. Tema waranduse hulk ja rahasummad olla wäga suured. — Pärast isa surma sai wara laste wahel ara jautud. Noorem tütar Niina studeeris Züri chi linnas Shweitsimaal tohtri ametit ja kui oli wälja õppinud, ka mõnda maad ja nurka läbi reisinud, teadmist, tarkust korjanud, tuli tagast Tiflise, oma pärandust õiendama, mis läbi ta ka oma noore elu kautas. Kui Tiflise jõudis, wõttis emaga seltsis korteri ühes hotellis ehk wõerastemajas. Wäime wõrgutamise järele läks ema ja tütar oma majasse elama, mis Kuura jõe kal dal oli, Tiflise linnas. Maja walitseja oli sell korral würost Tshehotna. Tema oma abilistega passis õhtu ülesse, kui Niina kööki läks, wiskasid riided üle pea ja kägistasid ära õnnetuma tütarlapse. Tema riided panid tapjad jõe ääre ja surnukeha wiisid 24 wersta mööda jõe äärt alla selle mõttega, et siis arwa takse neitsi on suprema läinud ja kogemata ära uppunud ja nõnda weest alla wiidud saanud. Asi läks aga teisiti. Pitka kohtu uurimise läbi tuli wälja, n'agu olla würost Tshehotna oma seltsimeestega tingitud neitsit ära tapma, et siis wara ühele poole pärida jäeks. Tema sai 20. aastaks Siberisse mõistetud kul da kaewama ja abilised nõndasama enam ehk wähe ma aja peale, kuidas kel legi süü kaalus.

Lõpetuseks: Meie pool ilmad on soojad, puud lehes ja õilewad juba poolest Märtsi kuust saadik. Lund pole enam kui kolm päewa tänawu talwel olnud. Katku kartust pole kusagil kuulda. Kaks korda järgimööda pisteti Peska peal linn põlema. Esimel korral põlesid 14 maja, teisel korral 16 maja ära. Tegija on tundmata. Meie linna tulekustutamise selts on wist see kõige esimine ja kangem mailma peal. Nemad lõhuwad aknaid üksi ja muid asju puruks ja teewad sell kombel tulesöögi peenemaks, et heaste põleb. Wee peale riputamine on nende meelest liig pisuke too ja lastemäng, aga puruks ja jälle puruks, see näitab neil meele järele olema. Sellepärast on suur õnn, et nemad siis appi tulewad, kui juba majad on suurem osa maha põlenud. Muidu n'ad teeksid weel suuremat kahju oma lõhkumisega. —

Terwitades koduwendi

Tiflises, 3. aprillil 1879.

J. R. Rezoldt

Eesti Postimees (nr. 35), 29. august 1879, lk. 2

Kaukaasia kirjad.

Armsad Eesti Postimehe lugijad! Eesseiswas kirjas tahan pisut Kaukasuse mägesid, orgusi, metsasi, lillesi, inimesi, elajaid ja ära arwamata kaswude hulka ja mitmesugust klimat Teie waimusilmade ette panna. — Kaukasuse rahwad on mitmesugu rahwa seltsidest ja mitmes suguarus praegu siin elamas, kes igaweste oma waimuannete ja ususeisuse poolest on ära lahtunud ja ei saa iial kokku sündima, sest et iga nelja tuule poole on elumarud neid kokku ajanud ja on kui laiale pillatud taimed kogemata seia üle pilwe-kõrguste mägede ja kalju-korgastesse kinni hakkanud ja sell kombel mitmed kümned rahwa-elemendid (põhjus-ollused) elama asunud. — Neist oleme juba mööda läinud aastal Nr. 32 ja 33 pisut jutustanud.

Mäed on kõige Kaukasiamaa mitme tuhandede elude ja olude muutuste sünitajad. Kui mägesid ei oleks, siis oleks ühewäärilised kaswad, ühesugune kliima nii kui 40—46 graadi alune mere lähedane maa wõib ette tuua. Aga et mäed üle terve maa on, sellepärast on ta kõik teisiti, kui tema kohase graadi õigus on olla.

Waatame esmalt kuidas mäed on maakera peale sündinud, siis on parem tähele panna nende mitmesugust asjandust. Geologia, maakera õpetuse järele on mäed kahe suure loomuse tegewuse läbi sündinud ehk ette toodud, see on wee ja tule läbi. Wesi on mäed liiwast, mullast, kiwidest, suurematest ja wäikematest kaljutükkidest ja kõiksugu maa-alusist ollustest kokku uhtunud, kus juures jää-käigud, penikoorma pikused ja laiused tükid on abiks olnud. Niisugused mäed ei ole iial nii wäga suured. Mis tuli on sünnitanud, need on palju suuremad. Teise sõnaga, tuli on kõige suuremad mäed maailma peale sünnitanud. Meie maakera sisu on tuld täis kui kana muna rebu, ja et maakera rebu õhku ja hingata tahab, sellepärast ajab ta siis mõnesse kohta augud sisse ja kergitab mõne maakoha järsku ülesse kui supi peale pullid ehk terase peale kupud, aga tuhat ja miljoni kord suuremal mõedul; sest et ta tuhat ja miljon kord surem on ja material selle jõuu tarwis wälja annab. Kui niisugune maa-alune wägewus töö on, siis wäriseb ja kõigub maa kui pudru pajas, kunni ühte kohta on augu sisse teinud, kust suurem wägi taewa poole mühades ja kohades ülesse tõttab. — Selle wäe läbi on ka Kaukasia mäed sündinud ja päikese alla pääsenud. — Siin näitab maa-alune tuli armutumal kombel tööd teinud olema. Ta on maad ja mäed ühe teise otsa istuma pannud kolm kord kõrgemale, kui igapäewased pilwed ulatawad. Kui üks koht maad õige suureks oli paisunud, ajanud ta sealtsamast jälle uue mäe wälja, kunni wiimaks üks kupp nagu Elbrus ja Kasbek on, kus igawene lumi ja jää peal seisab ja kuhu enam ühegi inimese jalg ei wõi saada, sest et õhk nii õhukeseks läheb, et inimene enam hingata ei saa ja suust, ninast, silmist ja kõrwust weri wälja tuleb. — Lugijad wõiwad küsida, kust see siis tuleb, et suust ninast ja silmist weri wälja tungib? Neile kes seda weel ei tea olgu wastuseks, et loomus on kõik targal mõedul ette toonud, et iga loomuse liige peab ommas ette sääatud mää-

ras tegew olema. Iga keha (corpus) kannab nii palju õhku oma ümber, et see teda silmapilgul lodaks wajutaks, kui tall enesel seespidi wastu seiswat ehk wastu tõukawat õhku ehk wäge ei oleks.

Nii kui öeldud, mäed on suuremast osast kõige nende elude ja olude sünnitaja ja taimeriigi hulganduse ettetojad. — Nad ei tõuse mitte ühe korraga järsku kõrgesse waid aega mööda, mis sada kunni kaks sada wersta ehk weel enamgi wõib wältada enne kui oma Culminationi punktile (kõige kõrgema kõrgusele) saab. — Mäe jalal ehk alamates maades on suurem jagu wiljad kõik küpsed, kui ülemates järkudes pole weel nähagi. — See on kõik õhu töökuidas ta külm ehk soe on ja wältab nii kaugele oma muutmisega, kunni wiimaks nii külmaks saab, et alaline jää ja lumi mägesi katab nagu meie pool põhja- ja jäämeres. — Alamal kaswawad kõikisugu lõunamaa wiljad: wiinamarjad, mandlid, aprikosid, limonid, melonid etc. ja mitmed sooja maa roosid ja lilled. Wersta kaks ehk kolmkümmend edasi, seal on need wiljad kadund ja jälle teised taimed astuwad meile ette, mis põhja pool ka 40. ja 46. laiuse graadi all kaswawad. — Läheme weel edasi, seal silmame nagu meie Eestimaal suured kõrged mäna- ja kuusemetsad; sest et õhk on juba wilumaks läinud ja maa lahjemaks kui kuusk ja mänd oma kaswamiseks tarwitab. — Nad waatawad kui kuningad alla põhjatumatesse, kõige sugu wärwiliste lille- ja rohu- orgudesse. — Nõndasamuti on ka elajatega lugu, keda ma aga siin arutama ei wõi hakata, sest et aeg ja ruum selle tarwis kasin on. Kõige tähtsamad alalised Kaukasuse maa elajad on: Hunt, karu, hyäne, shakal, rebane, metssead, büffel, kamelid etc. ka tiigrid on nähtud, aga harwa.

Mäe harja lähedal mõnest õhuregionist (järgust) läbi alla waadates lööb wälku ja müristab kangeste. Ülewal paistab päike kenaste ja teeb all nähtawad pilwed meie silmis kui kõige ilusamaks läkiwaks hõbemereks, kust wälgulöögid kui kulla kriipsud wälja hiilgawad. Need mäed on ka häda ajal inimesi jõudnud kaitseda, et ükski wäljaspoolne wägi ei jõudnud neid paiguti ära wõita, nimelt Suaneti rahwast. —

Selle tüki selgenduseks panen oma teereisi teine pool Kaukasia mägestikus lugijatele ette.

Juuli kuu algus sõitsime ülemõpetaja Roos, preili Roos, õp. Müller, õp. Eppele, üks Helwetsia noormees ja ridade kirjutaja ülesse mägestikku ühte saksa asutusse, kus noor õpetaja, kes Baselist oli kutsutud ja nüüd Kaukasusemaa ewangeliumi usu sinodi presidendist sai sisse õnnistud ehk nõnda kui wanad Eestlased ütlewad, sai kiriku peale laulatud.

Tiflisist ära sõites oli nii palaw, et inimesed pidid sagedaste wett suhu wõtma, kui paremine hingata tahtsid. Kaksteistkümmend linna woorimehe hobust olla langenud ja palawuse pärast ära tahenenud. Peale wiiekümne graadi Reaumur oli palawust päikese paistel ja 36 ja 37 graadi warjus. — Mida kõrgemale meie reisisime, seda külmemaks ja lahedamaks läks kliima. Niisugusest rutulisest ehk järsku temperatuuri muutmisest siis ka tuleb, et Kaukasuses mõnes kohas kass ja koergi külmatõbe peab saama. Seda olen isi näinud, et wiiekümne sammu pääl wõib wahe nii suur olla, et esimeses inimesed ühte puhku külmatõbes haiged, aga teises täiesti terwed seiswad. — Nii kui öeldud, Tiflisist wälja sõites jääb kohe wilumaks, sest et ta mägede wahel seisab. — —

Ikka ülemale, ülemale läheb tee 25 wersta ühte saksa asutusse Elisabeththali, kuhu meie kõik kokku tulime. Siin oli juba kaunis lahe, aga siiski 20 kunni 23 graadi sagedaste sooja. — See kolonia ehk asutus on üle tuhande hinge suur ja majad on kõik linna wiisi ehitud. Siit läks meie teereis 18 wersta weel ülemale ühte väike linna (БЪЛЫЙ КЛЮЧЪ), mis kaunis kõrgel juba seisab ja üsna lahe õhk teekäija kõrwenud rinda karastab. Suurem jagu linna majasi on kõik wene külamajade wiisi tehtud, puust seinad ja laud katuksega, ja elutsejad nõnda samu suuremalt jault wanad lahti lastud wene soldatid. — Peale selle on weel kaunis palju kroonu majasid ja suurwürstil Michaelil üks suwi-palee. — Palju soldatid ja suwe palawuse eest pakku põgenenud Tiflisi linna suuremat sugu rahwast näitas siin olema. — Meie teekond tõusis siit weel pitkamisi 40 wersta kõrgemale. — Ilusad heinamaad ja suured lillewäljad tuhandede karwa õilmetega oli meil kahel pool teed reisi rõõmustuseks. —

Armeenlased ja Tartarlased olid alamalt maadest ülesse tõttanud suwikorterit pidama. Muda- ja mätahunnikutest olid omad osmid ülesse ehitanud. Tööd ei olnud neil midagi teha, nagu wälja ehk heinamaa wahid aelesid mööda osmi põrmandaid. — Õhtu hilja jõudsimel Kalki. Mõned saksa küla kodanikud ja noor kandidat olid meile seitsme wersta peale wastu sõitnud ja ootasid meid ühe jõe tuhannis (körtsts). Õhtuks kutsuti meid õpetaja juure theeweele. Teisel päewal oli püha, kus noor õpetaja pidi enne proowijutlust tegema, kui sisse õnnistadi. Wana sõna ütleb: „Uus luud pühib puhta toa.“ Nõnda näitas ka selle noore mehega lugu olema. — Omas nooruse kuuma were keemises, püüdis põrgut nii tuliseks teha, et mõned inimesed wihastasid. Lubas, kui rahwas mitte ei peaks meelt parandama, tule ja mõegaga nuhtlema hakata, aga siiski taewasse neid wiia. — Kui jutlus möödas oli pidas ülemõpetaja Roos ühe wäga armsa ilusa kõne noore õpetajale. Selle peale pidi noor õpetaja Jumala nimel tõutama truuste oma ammetit ülesse pidada Keisri ja isamaa kasuks. Esmalt pani ülemõp. käed noore õpetaja pea peale ja luges ühe sündsä sisseõnnistamise salmi suure waimustud hääle ja wäega, nii et pealtkuulajad kõik näitasid liigutud olema. Nõndasamuti tegid ka õpetaja Müller ja Eppeler. Esimene ei rääkinud mitte nõnda suure waimustud mõnuga kui teine. — Pärast jutlust saiwad lapsed läbi katsutud, aga wäga wilets tundmine näitas neil olema, wist sellepärast et terwe aasta otsa pole kooli olnud. Tütarlapsed oskasid pisut lugeda, aga poisid olid kui kassid palawa pudrugaga kimbus.

Esmaspäew ja teisipäew pidi ülemõp. ammeti tallituse pärast weel siia jääma. Meie, kes priimehed olime, sõitsime ratsa üle kahe kümme wersta weel kõrgemale mägedesse ühe Helwetsialase Ammeter'i juure wõeraks. Tema teeb oma kahe sõbraga siin wäga kaunist Helwetsia juustu. — Meie tulik rõõmustas teda üle wäga ja kõige paremat mis tall oli, pani ta meile ette. — Pärast näitas meile oma krundi ja karjad kus ligi 80 lehma oli ja saatis meid weel kümme wersta peale koju poole. — Kõik need mäed näitasid põllu-peenraid ja wanu aherwarsi täis olema; aga nüüd kõik tühjas lagendikus, ehk küll maa wilja kaswatab ilma sõnnikuta. Wili oli igal pool kui luhas. Äpardust ei ole siin iial kuulda, sest et rohutirtsud ja sellesarnased nuhtlused nii kõrgele enam ei ulata. Kahe kümme wersta peal oli paljast 2 kreeka, 1 tartari ja 1 krusina rahwa küla. — Tee aares künti; 20 härga ehk kümme paari oli korraga adra ees. Wiis meest olid härgade ajajaks, istusid ikkede peal, mis mitte

sarwis waid kaela ümber oli kinnitud. Kuues mees püüdis adra kui palki kõigest jõuust maa sisse rõhuda. — — Kui siin ülewal mägedes kõik asjad toimes olid, siis kihutasime koju poole tagasi. — — Iga mees teab et mäelt alla on palju hõlpsam tulla kui ülesse minna. Ma jään weel paariks nädalaks Elisabeththali õpetaja herra juure wõersile, kust pea ära sõidan mööda läinud sõalahingi platsisi waatama, kellest pea järgmises kirjades saate kuulma. —

Terwitades koduwendi

Elisabeththalis, 30. Juulil 1879.

J. R. Rezold